

Ի՞ՆՉ ԱՆԵԼ

գիտագործնական խորհրդատու

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԵՎ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Աճառես

ԻՆՉ ԱՆԵԼ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ
ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

գիտագործնական խորհրդաժողով

ԱՄՏԻՆ

Երևան

2018

ՀՏԴ 330.34(479.25):06

ԳՄԴ 65

**Հրատարակությունը երաշխավորել է
ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
գիտական խորհուրդը**

**Գրքի հրատարակումը նախաձեռնել և տպագրությունը հովանավորել է
Հայաստանի արդյունաբերողների և գործարարների միությունը**

Խմբագիր՝ Լուսյա Մեհրաբյան

Ինչ անել. Հայաստանի տնտեսության զարգացման արդի հիմնա-
խնդիրները և ռազմավարական ուղղությունները: Գիտագործնական
խորհրդաժողով / Խմբ.՝ Լուսյա Մեհրաբյան: Եր.: Անտարես, 2018.–
148 էջ:

Հոդվածների ժողովածուն հայ տնտեսագետների կողմից կատարված
հետազոտական և գիտավերլուծական աշխատանքի արդյունքում առա-
ջարկվող լուծումներ են տարաբնույթ այն խնդիրների վերաբերյալ,
որոնք ՀՀ անկախության տարիներին ձևավորվել են նոր տնտեսական
համակարգը կայացնելու և շարունակաբար բարեփոխելու գործընթա-
ցում: Խորհրդաժողովի քննարկմանը ներկայացվող տնտեսագիտական
խոսքին կգումարվեն նաև անվանի գործարարների և պետական կառա-
վարման համակարգի ներկայացուցիչների գործնական աշխատանքի
փորձառությունն ու ակնկալիքները:

ISBN 978-9939-76-332-3

Անտարես

© ՀԱԳՄ, 2018
© ԵՊՀ տնտեսագիտության և
կառավարման ֆակուլտետ, 2018
© Անտարես, 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբանի փոխարեն	5
Արսեն Ղազարյան, Հայկ Սարգսյան	
ՀՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ. ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	7
Իշխանության գերինդիրը սահմանադրականության մակարդակի բարձրացումն է	9
Հայկ Սարգսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի դեկան, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ տնտեսության պետական կառավարման համակարգի բարելավման հիմնական ուղիները	17
Աշոտ Մարկոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Հասարակական նոր պայմանագրի հարցի շուրջ	28
Վահագն Խաչատրյան, տնտեսագետ	
Ինստիտուցիոնալ վերափոխումների արդի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում	37
Ռուբեն Գևորգյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ տնտեսության արդի բնութագրերն ու զարգացման հիմնախնդիրները	43
Բագրատ Ասատրյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	
ՀՀ տնտեսական զարգացման հայեցակարգային հիմնախնդիրները	51
Գագիկ Վարդանյան, ՀՊՏՀ գիտության և արտաքին կապերի գծով պրոռեկտոր, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Երկրների բազմաբնույթ վերափոխումների համեմատական արդյունավետության գնահատումը և վերլուծությունը	60
Սամսոն Դավոյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Հայաստանի Հանրապետության մակրոտնտեսական և ֆինանսական իրավիճակի փոփոխման միտումները	71
Վիլեն Խաչատրյան, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	

ՀՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ. ՈԼՈՐՏԱՅԻՆ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ	77
«Մեծ մետաքսե ճանապարհ» ծրագրին Հայաստանի ինտեգրման հնարավորությունները	79
Վարդան Բոստանջյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Ուղղակի հարկերի արդիականացումը ՀՀ-ում	88
Էդուարդ Սանդոյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության և բիզնեսի ինստիտուտի տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Ազգային հարստությունը որպես տնտեսության կապիտալացման աստիճանի գնահատման հիմնական ցուցանիշ	95
Աշոտ Մարկոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Էլյանորա Մաթևոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության թեկնածու	
Ավելացված արժեքի աճի ապահովման կայուն արտահանման գործոնը	107
Արամ Առաքելյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության ֆակուլտետ, տնտեսագիտության մեջ մաթեմատիկական մոդելավորման ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ վարկային շուկայի կառավարման արդի վիճակը. հիմնախնդիրներ և մարտահրավերներ	120
Խորեն Մխիթարյան, ՀՊՏՀ գիտության և ասպիրանտուրայի բաժնի պետ, տնտեսագիտության դոկտոր	
Ներդրումային միջավայրի բարելավման արդի խնդիրները ՀՀ-ում	127
Հայկ Մնացականյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության ֆակուլտետի ֆինանսահաշվային ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Փոխադարձ ներդրումները ԵԱՏՄ երկրներում. հետահայաց վերլուծություն	132
Իրինա Պետրոսյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության տեսության և անցումային շրջանի տնտեսության հիմնախնդիրների ամբիոն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	
Արժույթային փոխարժեքի ձևավորման հիմնական գործոնների գնահատումը Հայաստանում	139
Էդուարդ Սանդոյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության և բիզնեսի ինստիտուտի տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Մարիամ Ոսկանյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի էկոնոմիկայի և ֆինանսների ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, դոցենտ, Անի Գալստյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի հայցորդ	

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈՒԱՐԵՆ

Մեր երկրի տնտեսության շեշտակի վերելքն առաջիկա տարիներին իրատեսական է, որի հասանելիությունը էապես պայմանավորված է լինելու վաղվա օրվա նկատմամբ վստահությամբ ու արդյունավետ տնտեսվարման մեր կարողունակությամբ:

Ինքնիշխանության պարագայում էլ այլ երկրների հետ խորը տնտեսական ինտեգրումը այլընտրանք չունի: Փոքր և բաց տնտեսությամբ մեր երկրին աշխարհաքաղաքական վերադասավորումների ներկա փուլում բնորոշ է տնտեսական փոխլրացման խորացող քաղաքականությունը: Ստեղծվել է աննախադեպ իրավիճակ, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կամրջող դերակատարում կարող է ստանձնել բարեշրջվող Եվրամիություն-Հայաստան-Եվրասիական տնտեսական միություն հարաբերություններում: Ավելին՝ այդ հարաբերությունները ինտենսիվորեն կարող են ծավալվել նաև մեզ բարեկամ-հարևան և այլ երկրների հետ:

Հաջորդ հիմնարար խնդիրն արդյունավետ տնտեսության կառուցումն է: Երկարատև կայուն տնտեսական աճին ուղղված քաղաքականությունը կարող է իրագործվել հասարակական ընտրության հիմքի վրա կառուցվող՝ մեր միաբան ու համահավաք կազմակերպվածությամբ, դրանով իսկ մեր տեղը ամրագրելով առաջավոր հասարակությունների ընտանիքում: Կառավարության, գործարար միջավայրի և ակադեմիական շրջանակների սերտ համագործակցությամբ է միայն հնարավոր երկրում իրագործել արդյունավետ վերափոխումներ:

Ոչ ստանդարտ իրավիճակներում կողմնորոշվելու և կազմակերպվելու մեր բացառիկ ունակությունները թույլ են տալիս հիշատակել իսլանդացի տնտեսագետ Թ. Էգերսթոնի այն ընդհանրացումը, ըստ որի «տնտեսական աճը և երկրի զարգացումը հիմնականում կախված չեն գոյություն ունեցող կառավարության տիպից, եթե գործարքային ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ասպարեզում հավասար են գրոյի: Սակայն, եթե գործարքային ծախսերը դրական են, ապա իշխանության բաշխումը երկրի ներսում և նրա իրավաստեղծ կազմակերպությունների ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը նրա զարգացման կարևորագույն գործոնն են»: Նշենք, որ գործարքային ծախսերը, որոնք ներառում են ծրագրերի ընդունման, որոշումների կայացման ու բանակցությունների վարման, փոփոխությունների ու գործարքի պայմանների վերանայման, վիճելի հարցերի լուծման, պայմանավորվածությունների պահպանման և այլ ծախսերը, առաջանում են շուկայում (շուկայական գործարքային ծախսեր), կազմակերպություններում (կառավարչական ծախսեր) և կառավարության մակարդակում: Օպտիմալ

կառավարման համար գործարքային կամ, այլ կերպ, «շփման ուժի հաղթահարման» ծախսերը պետք է կարողանալ առավելագույնս կրճատել տնտեսական ու քաղաքական բոլոր բաղադրիչներով՝ շուկայում, կազմակերպություններում և կառավարության մակարդակում (քաղաքական գործարքային ծախսեր): Տնտեսական քաղաքականություն իրականացնողների կողմից այս երաշխավորություններին հետևելը և դրանք կյանքում կենսագործելը, թերևս, ձեռքբերումների ու վերելքի գրավական է: Իսկ որքան առավել ու հետևողական լինի կենսագործումը, այնքան շեշտակի կլինի վերելքը:

«Հայաստանի տնտեսության զարգացման արդի հիմնախնդիրները և ռազմավարական ուղղությունները» վերտառությամբ խորհրդածողովին ներկայացվող սույն ժողովածուն խնդիր ունի իշխանությանը ներկայացնելու (թեզերի տեսքով), թեկուզև ընտրովի ու հատվածային, սակայն, հեղինակների կարծիքով, խիստ կարևոր ու հանգուցային տեսակետներ, որոնք ուղղված են երկրում գործարար միջավայրի բարելավմանը, ստեղծագործ աշխատանքի խթանմանը և, վերջապես, որոշումների կայացման հիմնավորվածության աստիճանի բարձրացմանը:

Հարցադրումները կարող են օգտակար լինել կառավարության սոցիալ-տնտեսական ամբողջական ու ոլորտային զարգացման հայեցակարգերի ու ծրագրերի մշակման գործընթացում:

Հայաստանի արդյունաբերողների ու
գործարարների միության նախագահ
Արսեն Ղազարյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման
ֆակուլտետի դեկան, պրոֆեսոր
Հայկ Սարգսյան

ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Բագրատ Ասատրյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ
տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
b_asatryan@yahoo.com

ՀՀ-ում ձևավորված նոր իրավիճակը հնարավորություն է տալիս քննության առնել մեր երկրի կյանքի բոլոր ոլորտները ու, մասնավորապես, առավել որոշիչ՝ տնտեսական հատվածը: Խոսքը գնում է տնտեսական կյանքի բոլոր բաղադրիչների մասին՝ տնտեսական քաղաքականության ու նրա առանձին հատվածների արդյունավետությունից մինչև պետական կառույցների ու հասարակական հաստատությունների գործելաճճի ու ձեռնարկված ու ձեռնարկվող միջոցառումների նպատակահարմարության ու արդյունավետության խնդիրները: Ընդ որում, հեղափոխությունը, դրա արդյունքում ձևավորված նոր իրավիճակը բացառիկ հնարավորություն են ստեղծում վերանայել երկարատև ժամանակահատվածում ձևավորված կառավարման համակարգը, սթափ գնահատել ու բժախնդրորեն անդրադառնալ երկրում առկա վիճակին ու զարգացումներին: Սա առավել կարևոր է, քանզի երրորդ հազարամյակում մեր միջավայրում ձևավորվեց արատավոր մի մոտեցում, որ առկա խնդիրներն անգամ քննարկման առարկա չէին դառնում, քաղաքական դաշտում իշխող տգիտությունը ներթափանցում էր մեր կյանքի բոլոր ոլորտները՝ բացառելով քննարկումն ու արդյունքում դուրս մղելով միտքը, տեղ բացելով պարզունակ մոտեցումների, կուտակվող խնդիրները աչքաթող անելու և միայն թվացյալ կամ իրական հաջողությունները արձանագրելու ու գովերգելու մոտեցման համար: Ու, թեև երրորդ հազարամյակի սկիզբը Հայաստանի տնտեսության համար դրական տեղաշարժերի ժամանակահատված էր՝ արձանագրվեց երկնիշ տնտեսական աճ, կայունացավ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, աճեց կենսամակարդակը, էպպես նվազեց արտագաղթը, սակայն դրական տեղաշարժերը չընդգրկեցին խորքային, համակարգային նշանակություն ունեցող երևույթները, չապահովվեց դրանց վերարտադրությունը: Արդյունքում, կարճ ժամանակ հետո ի հայտ եկան երկրի տնտեսության զարգացման շեղումները: Փաստորեն, տնտեսական աշխուժացման հիմնական պատճառները երեքն էին՝ նախորդ շրջանի բարեփոխումներն, արտաքին դրական կոնյուկտուրան ու դեպի Հայաստան ֆինանսական հոսքերի աշխուժացումը: Հարկ է միայն ավելացնել նաև, որ տնտեսական

աշխուժացման միտումներն այս կամ այն չափով հատուկ էին թե ԽՍՀՄ նախկին հանրապետություններին ու թե Արևելյան Եվրոպայի երկրներին: Սակայն իրականացվող այն քաղաքականության ներքո, երբ ֆինանսական հոսքերը առավելապես ուղղվում էին կարճ ժամանակահատվածում միջոցների վերադարձն ապահովող, մասնավորապես բնակարանային շինարարության, առևտրի ու սպասարկման ոլորտները, առաջին իսկ արտաքին ցնցման ներքո վերափոխվեց տնտեսական խոր անկման իր բոլոր հնարավոր հետևանքներով: Հայաստանի տնտեսությունն ապրեց խորը 14.2%-ոց անկում, որն ամենաբարձրերից էր ամբողջ աշխարհում, իսկ Արևելյան Եվրոպայի ու նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների թվում զիջում էր միայն Ուկրաինային: Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը բացահայտեց ՀՀ տնտեսական զարգացման կուտակվող խնդիրները և Հայաստանում առկա քաղաքական ճգնաժամի ու ետընտրական ողբերգական զարգացումների ներքո հանգեցրեց տնտեսական խոր անկման՝ իր բազմաբնույթ բացասական դրսևորումներով: Առանցքային միջոցը, որին դիմեցին իշխանությունները, փորձն էր պետության տնտեսավարման դերի կտրուկ փոփոխություն իրականացնելը, հիմնականում պետական երաշխիքներով արտաքին շուկաներից ֆինանսական միջոցների ներգրավման ու տնտեսությունում տեղաբաշխման միջոցով՝ մոռացության մատնելով խիստ անհրաժեշտ դարձած համակարգային բարեփոխումները: Այստեղ տեղին է հիշատակել մեր հարևան Վրաստանում տեղի ունեցած զարգացումները: Վարդերի հեղափոխությունը ու դրան հետևած համակարգային փոփոխություններն ապահովեցին կայուն տնտեսական աճը, իսկ համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը նախ պայմանավորեց ՀՆԱ-ի աճի տեմպերի անկումը, իսկ 2009թ.-ին նաև տնտեսական անկումը միայն 3,8%-ով, ինչը հաջորդ տարվա ընթացքում արդեն վերափոխվեց էական տնտեսական աճի: Արդյունքում, վերջին տասնամյակում Հայաստանյան տնտեսության զարգացումների հիմնական բնութագրիչները դարձան տնտեսական աճի տեմպերի անկումը ետճգնաժամային ամբողջ շրջանում և դրանց մեծ տատանումները, ինչի հետևանքով դոլարային արտահայտությամբ ՀՆԱ-ի ծավալների աճի բացակայությունը՝ 2008թ. արդյունքներով ՀՀ ՀՆԱ-ն կազմեց 11 մլրդ 662 մլն ԱՄՆ դոլար, և 2017թ. միայն հասավ 11.6 մլրդ: Դրան զուգահեռ երկրում խորանում էր կոռուպցիան, որոշիչ դեր էին ստանում երկրի տնտեսությունում դեռևս նախորդ շրջանում իշխող դիրք ստացած տնտեսավարողները, այլասերվում ազատական տնտեսության հիմնարար տարրերը՝ ազատ մրցակցությունը, ձեռներեցության ազատությունը, սեփականության իրավունքի պաշտպանվածությունը և

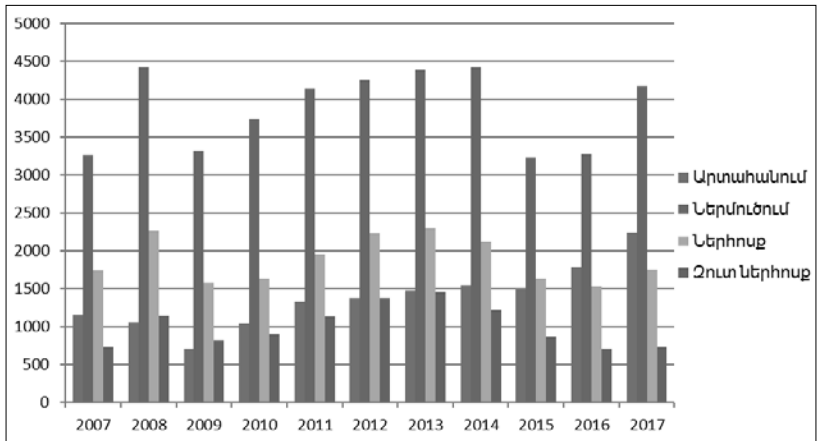
այլն: Փաստորեն, ելակետային միանգամայն համադրելի սոցիալ տնտեսական բնութագրերով երրորդ հազարամյակ մտած երկու երկրներ արդեն ոչ լրիվ երկու տասնամյակ հետո առանձնանում են սոցիալ տնտեսական բնութագրերի էական տարբերություններով՝ մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ով, աղքատության մակարդակով, անգամ ժողովրդագրական ցուցանիշներով:

Մինչդեռ Հայաստանում ձևավորված օլիգարխիկ համակարգը ետճգնաժամային հատվածում բերվեց կատարյալ տեսքի՝ տնտեսության մեջ որոշիչ դիրք ունեցողները իշխող դերակատարություն ստացան նաև քաղաքական մարմիններում ու կառավարման համակարգում: Բիզնեսի ու իշխանության սերտաճման ներքո, տնտեսական քաղաքականությունը վերածվեց առանձին միջոցառումների, որոնց շարքում տեսանելի էին առանձին բիզնես-խմբերի շահերի պաշտպանությանն ուղղվող տարրերը: Ուշագրավ է, որ մեր երկրի օլիգարխիայի նշանակալից մասը առանձին տեսակի ապրանքներ ներմուծողներն են կամ դրանց իրացումը կազմակերպողները: Նշվածի ներքո տնտեսությունը վերածվեց փակ համակարգի, որն անգամ չուներ ներդրումների պահանջ, ինչը, իր հերթին, հանգեցրեց օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ծավալի շարունակական նվազմանը: Փաստորեն, հայաստանյան տնտեսական համակարգի առավել եկամտաբեր հատվածը, բացի հումքի արտահանումից, կազմեց ներմուծում-առևտուր շղթան, որի կենսունակությունը ապահովվում էր մասնավոր տրանսֆերտների հոսքը: Մրցակցության բացակայության կամ առանձնահատուկ կարգավորման ռեժիմների առկայության պարագայում, որի էությունը պետական ամենաբարձր մակարդակով քվոտավորումն էր, ապահովում էր տվյալ հատվածների գործունեության երաշխավորված եկամտաբերությունը: Ստացված եկամուտների մի մասն ուղղվում էր համակարգի վերարտադրության ապահովմանը՝ ընտրակաշառքների, անգամ քաղաքական մարմինների ու պետական կառավարման համակարգի գործունեության համար լրացուցիչ խրախուսումների ու պարգևավճարների տեսքով: Իսկ այդ օղակների գործունեության արդյունքում իրենց տնօրինության տակ մնացող եկամուտների մի զգալի մասը պարբերաբար դուրս էր բերվում երկրից, պայմանավորելով կապիտալի արտահոսքը, որը ժամանակի ընթացքում ավելի ծավալուն էր դառնում: Ուշագրավ է նաև, որ մասնավոր արտաքին ներդրումների ծավալների կրճատումը հանգեցրեց ՀՆԱ-ի կառուցվածքում կուտակման բաժնի զգալի կրճատման, շինարարության ոլորտի շարունակական անկման, որը կանխվեց միայն 2017թ.-ին, (որոնց ազդեցությունը տնտեսական զարգացումների վրա կդրսևորվի առաջիկա միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածներում):

Իհարկե, երկրի տնտեսական կյանքում կատարվում էին նաև որոշ դրական տեղաշարժեր, որոնց թվում կարելի է առանձնացնել՝

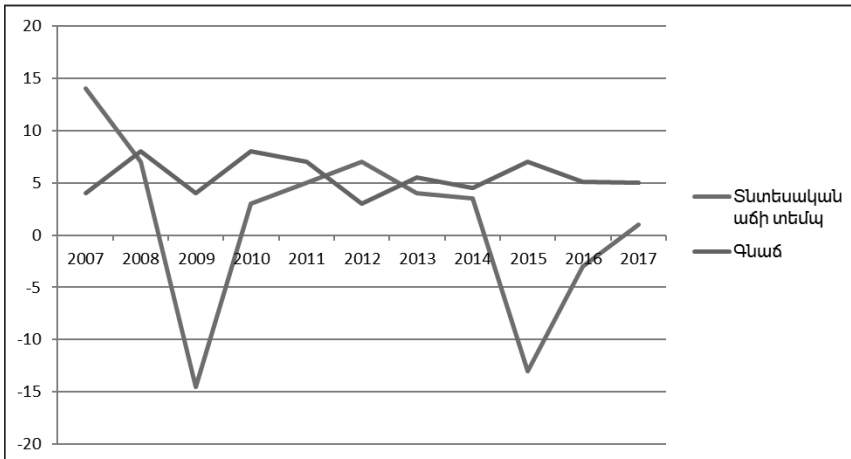
- արտահանման առաջանցիկ աճը ներմուծման նկատմամբ (2008-2018թթ. ընթացքում ներմուծման ծավալների շուրջ 5.5%-ով կրճատվելու պարագայում արտահանման ծավալներն աճել են ավելի քան 2.1 անգամ),
- արտահանման կառուցվածքում հանքաքարի, սև և գունավոր մետաղների տեսակարար կշռի նվազում 42%-ից մինչ 37%, ինչը, սակայն, ուղեկցվեց արտահանման ընդհանուր ծավալում հանքաքարի տեսակարար կշռի մոտ կրկնապատիկ աճով,
- արդյունաբերության աճի տեմպերի գերազանցումը ՀՆԱ-ի աճի տեմպերի նկատմամբ (անվանական ՀՆԱ-ն նույն ժամանակահատվածում աճել է մոտ 56%-ով, մինչդեռ արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը՝ 2,2 անգամ), ՀՆԱ-ի կառուցվածքում արդյունաբերության տեսակարար կշռի աճը:

Գծապատկեր 1. ՀՀ արտահանումն ու ներմուծումը, ՀՀ բանկերի միջոցով ֆիզիկական անձանց անունով տարեկան փոխանցումները, մլն ԱՄՆ դոլար

Դրական զարգացումների թվում կարելի է առանձնացնել ֆինանսական հատվածի, մասնավորապես, բանկային համակարգի արդյունավետ գործունեությունը, ֆինանսական միջնորդության մակարդակի աճը: Այսպես, ՀՀ բանկային համակարգի ակտիվներ/ՀՆԱ հարաբերակցության 2008-2017թթ. աճեց 28.7%-ից մինչ 78.2%, իսկ վարկ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 17.8-ից 45.1%-ի:

Գծապատկեր 2. Տնտեսական աճի տեմպերը և գնաճը ՀՀ-ում 2007–2017թթ.

Անառարկելի դրական դրսևորումներից է գնաճի կառավարելի մակարդակը՝ թեև նշված ժամանակահատվածի առանձին տարիներին այն շեղվում էր տարեկան ծրագրային ցուցանիշներից, ինչը բնական էր տնտեսական աճի տեմպերի բարձր տատանողականության պայմաններում, սակայն միջինժամկետ և ամբողջ ժամանակահատվածում ապահովվել էր գնաճի ոչ բարձր մակարդակը:

Սակայն, ընդհանուր առմամբ ակնհայտ է այն նահանջը, որ ապրել է ՀՀ 2008–2017թթ.-ին և որի կարևորագույն բնութագրերն էին՝

- սոցիալական չչտկվող իրավիճակ և աղքատության մակարդակի աճ 27.9%-ից մինչ 29.4% 2016թ.-ին (վերջին հրապարակված տվյալ) և դրա խորացումը 2017-ին;
- գործազրկության բարձր և աճող մակարդակ՝ պաշտոնական տվյալների համաձայն, որոնք, իհարկե, չեն արտացոլում ամբողջական պատկերը, 2008թթ.-ին գործազուրկ էին աշխատանքային ռեսուրսների 10.5%, 2016թ.-ին 10.9%-ը,
- արտաքին պարտքի շուրջ քառապատիկ աճը նշված ժամանակահատվածում և դրա սպասարկման ծախսերի կտրուկ աճը (վերջինս ներկայումս և առաջիկա տարիներին կկազմի պետական բյուջեի եկամուտների շուրջ 10%-ը):

Նշվածի հետևանքով և տնտեսական աճի ըստ էության բացակայության պայմաններում կտրուկ փոփոխվում է երկրի ժողովրդագրական վիճակը՝ փաստորեն նշված ժամանակահատվածի առավել ցավալի ու ծանր

հետևանքը բնակչության արտագաղթն էր և երկրի ժողովրդագրական պատկերի փոփոխությունները, որոնց թվում հարկ է առանձնացնել՝

- ժողովրդագրական իրավիճակի վատթարացումը, բնակչության շարունակական արտագաղթը (վերջին տասնամյակում Հայաստանից մեկնած և ժամանած ՀՀ քաղաքացիների բացասական տարբերությունը գերազանցում է 430.0 հազարը),
- ծնելիության մակարդակի անկում 41.2 հազ. 2008թ. 37.7-ի 2017թ.,
- մահացության մակարդակի աճ բացարձակ թվի անփոփոխ մնալու պարագայում՝ 27.4 հազ. 2017թ.-ին,
- ամուսնությունների թվի նվազում 18.5-ից մինչ 15.2 հազ.,
- ամուսնալուծությունների թվի աճ 3.0-ից մինչ 3.94 հազ.,
- վերջին տասնամյակում Հայաստանի բոլոր մարզերի բնակչության թվաքանակի նվազում (բացի Երևան քաղաքից),
- բնակչության բնական աճի բացակայություն Լոռվա, Սյունիքի, Վայոց Ձորի և Տավուշի մարզերում:

Այս առումով, իբրև ժողովրդագրական նշված զարգացումների հետևանք, առաջիկայում, արդեն հինգ-վեց տարի հետո Հայաստանը բախվելու է դեպոպուլյացիայի երևույթի հետ, այսինքն, չի ունենա բնական աճ, մի բան, որը չի եղել հայաբնակ որևէ տարածքում ամբողջ պատմության ընթացքում:

Փաստորեն, Հայաստանում նշված ժամանակահատվածում ձևավորվեց առանձնահատուկ իրավիճակ, երբ զարգացումները մատնվել էին ինքնահոսի և միայն 2016թ.-ից փորձ արվեց ինչ-ինչ փոփոխությունների ենթարկել իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունը, որոշ չափով աշխուժացնել այն: Սակայն դա վերաբերվում էր տնտեսական քաղաքականության միայն առանձին հատվածներին, օրինակ, բյուջեի եկամուտների հավաքագրման ծախսային հատվածներին, այն էլ խիստ սահմանափակ ձևաչափով, ինչը, բնականաբար, չէր կարող ունենալ էական արդյունք: Մինչդեռ, ակնհայտ էր, որ Հայաստանը հայտնվել էր խոր համակարգային ճգնաժամային վիճակում ու անհրաժեշտ էին վերափոխումներ թե քաղաքական ու հասարակական, թե տնտեսական և սոցիալական և, ընդհանրապես, մեր կյանքի բոլոր ոլորտներում ու, նախաառաջ, մեր մտածելակերպում:

Առկա իրավիճակը պահանջում է երկարատև, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ միջոցառումների ամբողջական ծրագրի իրականացում տնտեսական քաղաքականության թերևս բոլոր հատվածներում՝ հարկային ու բյուջետային, դրամավարկային ու համակարգային, կառուցվածքային բարեփոխումների, պետական գույքի կառավարման ու

պետության կողմից տնտեսվարման գործառույթի իրականացման, որի հիմքը պետք է կազմեն՝

- հասարակության հետ բաց, ազատ, ազնիվ խոսակցություն, առկա խնդիրների ու ծրագրերի հրապարակային քննարկում,
- քաղաքական մրցակցության հնարավորությունների վերականգնում, ներքաղաքական մրցակցային իրավիճակի զարգացում,
- օրինականության ու սահմանադրական կարգի վերականգնում,
- իշխանության ու բիզնեսի տարանջատում,
- համակարգային բարեփոխումների խորացում, դատական համակարգի կատարելագործում,

Նշված վերափոխումների հիման վրա պետք է՝

- վերափոխվեն սոցիալ տնտեսական զարգացման հիմնական համամասնությունները և մակրոտնտեսական միջինժամկետ հիմնական ցուցանիշները,

- սահմանվեն հստակ նպատակներ յուրաքանչյուր ծրագրի համար, նշված նպատակին հասնելու հիմնական միջոցառումները և անհրաժեշտ ռեսուրսները,

- վերանայվեն պետական բյուջեի հիմնական համամասնությունները, պետք է ձևավորվեն եկամուտների և ծախսերի ոչ թե իրավիճակային, այլ նպատակային երկարաժամկետ ծրագրեր, որոնց հիման վրա և ձևավորվեն տարեկան բյուջեներն ու միջինժամկետ զարգացման ծրագրերը,

- նվազեցվեն տնտեսական ու սոցիալական ցածր արդյունավետությամբ առանձին ծրագրերի ֆինանսավորման ծավալները:

Երկրի բնականոն զարգացման առումով խիստ արդիական ու հրատապ են դարձել՝

- պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումները, պետական ապարատի ու նախարարությունների թվի կրճատումը, պետության կողմից մատուցվող ծառայությունների որակի բարձրացումը,

- պետական ապարատի պահպանման ծախսերի սառեցումը,
- տարածքային կառավարման համակարգի վերափոխումը, տեղական ինքնակառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացումը,

- տնտեսական քաղաքականության դերի աշխուժացում, ֆինանսական համակարգի և սոցիալական հատվածի բարեփոխումների աշխուժացում, նպատակային սոցիալական քաղաքականության իրականացում,

- հակամենաշնորհային միջոցառումների հրատապ մշակում ու իրականացում,

- առևտրի և սպասարկման ոլորտներում նոր խոշոր օբյեկտների հիմնադրման ժամանակավոր սառեցում,

- հակակոռուպցիոն միջոցառումների ամբողջական ծրագրերի մշակում և իրականացում հասարակության ներկայացուցիչների լայն ներգրավման ու պետական կառույցների ներկայացուցիչների մասնակցության կրճատման կամ մասնակցության բացառման միջոցով,

- հարկային բարեփոխումների ծրագրի մշակում և իրականացում հարկային բեռի տեղափոխում հասարակության ունևոր հատվածի վրա, սպառողից դեպի եկամուտ ստացողը, ցածր եկամուտ ստացողից դեպի բարձր եկամուտ ստացողը,

- ԿԲ անկախության վերականգնում, դրամավարկային քաղաքականության նպատակաուղղումը կայուն տնտեսական աճի նախադրյալների ապահովմանը, հարկաբյուջետային ու դրամավարկային քաղաքականությունների ներդաշնակեցման մակարդակի խորացում, փոխարժեքի ազատ լողացող քաղաքականության հետևողական իրականացում,

- բանկային համակարգի կայունության և զարգացման, վատորակ ակտիվների առողջացման հատուկ ծրագրերի մշակում և իրագործում, ավանդների հատուցման երաշխավորված շեմի բարձրացում,

- զբաղվածության ընդլայնման, նոր աշխատատեղերի ստեղծման, այդ թվում, օր., «սնունդ աշխատանքի դիմաց», միջգյուղական և ներգյուղական ճանապարհների վերականգնման, այդ թվում նաև համայնքի և նրա ներկայացուցիչների միջոցների ներգրավմամբ, հասարակական բնույթի աշխատանքների իրականացման ծրագրերի մշակում և իրականացում, բնակչության ժամանակավոր զբաղվածության ծրագրերի մշակում և դրանց իրականացման համար բյուջեում համապատասխան հոդվածների նախատեսում,

- ըստ առանձին մարզերի և մարզերի առանձին հատվածների սոցիալական իրավիճակային նպատակային ծրագրերի մշակում և իրականացում:

Նշված միջոցառումների շարքում առանձնահատուկ է տնտեսության մեջ պետության դերի վերափոխումը, մասնավոր հատվածի հետ համագործակցության նոր մոտեցումների մշակումն ու նոր գործիքների կիրառումը, որի հիմնական նպատակը պետք է լինի բնակչության ներգաղթի և արտագաղթածների վերադարձի համար կայուն նախադրյալների ձևավորումը:

ԻՆՉ ԱՆԵԼ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

գիտագործնական խորհրդաժողով

Խմբագիր՝

Հրատ. Խմբագիր՝
Տեխն. Խմբագիր՝
Սրբագրիչ՝
Էջադրումը՝
Կազմը՝

Լույսա Մեհրաբյան

Արքմենիկ Նիկողոսյան
Արարատ Թովմասյան
Արփի Անտոնյան
Նարինե Հովհաննիսյանի
Վիտալի Ասրիևի

Անտարես

«Անտարես» հրատարակչատուն
ՀՀ, Երևան 0009, Մաշտոցի պող. 50ա/1
Հեռ.՝ (+374 10) 58 10 59, 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am

9 1789939 1763323

Հայաստանի արդյունաբերողների
և գործարարների միություն

Երևանի պետական համալսարան
Տնտեսագիտության և
կառավարման ֆակուլտետ

Աճաք